

25.45x29.46	1/2	עמוד 16	שבת - מקור ראשון	07/2022	82488976-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

16 > אם תרצו אין זו (רק) הצגה: הרצל כבמאי הגדול והמוקפד של העם היהודי

הרצל נואם בקונגרס הציוני השני בבזל, 1898 צילום: לע"מ

הבמאי והמפיק של הדרמה הציונית

הרצל לא רק הגה את רעיון מדינת היהודים, אלא גם תכנן כל פרט בקונגרס הציוני הראשון - מבחירת האולם ועד בגדי המשתתפים ואורך הנאומים. בכך הוא רתם את כישוריו כמחזאי ואיש תיאטרון, למימוש התסריט שרקם על במת ההיסטוריה

/ מוטי סנדק /

המובהקת של הרצל "לביים את הפוליטיקה" בטקסים מפוארים ומתוכננים היטב. בנטייתו זו היה הרצל איש תיאטרון שעבר לפוליטיקה, אותו זן שלדברי פרידריך שילר מוכן ומזומן לסלוח לכול ובלבד שלא יגזלו ממנו מחזה ראווה. הרצל היה איש תיאטרון מובהק, מחזאי הבקי בלהטוטי תאורה, תפאורה ותלבושות. מרגע בואו לבזל הוא פיקח אישית על כל הפרטים עד האחרון שבהם. "פוליטיקה לעולם יש בה יסוד של תיאטרון", קבע. בבזל חש הרצל כמי שחוזר אל בימת הבורגניאט בווינה - הפעם לא רק כמחזאי אלא גם כבמאי, מפיק, מנהל במה, ושחקן ראשי.

הרצל לא הניח מאומה ליד המקרה. הוא קבע סדר יום נוקשה, והקפיד שהנאומים לא יחרגו מן הזמן שהוקצב להם. נוהל זה עורר מחלוקות קשות. הרצל נאבק על דעתו, ולבסוף יצא כשירו על העליונה. לא היו נאומים מאולתרים. הטקסטים של כל הנאומים הועתקו וחולקו מראש בכתב ליושבי ראש הוועדות השונות.

צירי הקונגרס השתתפו במעין פסיכודרמה. בני-

רחובותיה הצרים של בזל המו קהל ססגוני ומזוה. היו שם סטודנטים מקייב, היידלברג וברלין, אברכים בעלי זקן ופאות ולצידם בני משפחות מתבוללות או מזמורות ממערב אירופה, עורכיהם של כתבי עת קטנים מזוהרה ואודסה, משוררים עבריים (שקהל קוראיהם לא עלה על כמה מאות) שבאו מתוך תקווה להחייאת הלשון; סוחרים מרומניה ומהונגריה, פרופסורים מאוניברסיטאות היידלברג וסופיה, רופאים ומהנדסים, חנווני קטן וחיוור מפולין, רוקח בלונדיני משוודיה, אינטלקטואל צרפתי ממושקף, בנקאי הולנדי חמור סבר, פרקליט וינאי מגר נדר ועיתונאים מכל רחבי העולם היהודי, שהציונות הייתה להם עבודת קודש.

על כולם היה לעמוד תגים שחולקו להם בכניסה לאולם. התגים הכחולים היו משובצים שנים-עשר כוכב בים אדומים וזהובים, ועליהם המילים, בגרמנית: "הפי תרון היחיד לשאלת היהודים הוא ייסוד מדינת יהודים".

הפראק של נורדא

המיונסצנה המושלמת בקונגרס העידה על נטייתו

המדינאי והסופר בנג'מין פרנקלין, שהיה מה חותמים על הכרזת העצמאות האמריקנית, כתב ביומנו: "אם אינך רוצה להישכח לאחר מותך, עליך לכתוב דברי טעם שכדאי לקרוא, או לעשות דברים של טעם שראוי לכתוב עליהם".

קשה למצוא אדם ראוי לשני הכתרים הללו כבי ניימן זאב (תיאודור) הרצל. במהלך שנות חייו הקצר רות - כידוע, הרצל מת ממחלת לב בגיל 44 בלבד - הוא חלם, יום, כתב, הפיק, נפגש, ניהל וביים ללא הפסקה. הוא כתב מחזות, סיפורים ופיליטונים, יצר קשרים עם מנהיגי ושועי עולם, ערך את מדור הסאטירה בעיתון "נויה פרייה פרסה", הקים בעצמו עיתון (השבועון "די וולט", ביטאון התנועה הציונית), כתב את הרומן האוטופי "אלטנוילנד" תוך שבעה עשר יום לאחר שובו מירושלים, הקים בנק יהודי ("אוצר התיישבות היהודים") אשר מימן את פער לות התנועה הציונית, וייסד את קרן קיימת לישראל. ספרו של הרצל "מדינת היהודים" היה בבחינת תסריט לקונגרס הציוני הראשון שהתקיים בבזל באוגוסט 1897, ושבזל הוקמה ההסתדרות הציונית העולמית. כל אותה עת לא פסק הרצל לתעד את עשייתו ביומן.

וינה, עיר מגוריו של הרצל, הייתה התפאורה לעי שייתו הבלתי נלאית. בחדר עבודתו בביתו שבבירת האימפריה האוסטרו-הונגרית הוא רקם והגה את מחזותיו ואת הרעיון הציוני. "מי שרוצה להיחשב צורק מקץ שלושים שנה, מן ההכרח שיוכרו משוגע בשלושת השבועות הראשונים להופעתו", כתב הרצל ביומנו שלושה חודשים לפני שעלה המסך על הקור נגד בעיר בזל שבצפון שווייץ, בסוף אוגוסט 1897.

קהל ססגוני ומזוה

הקונגרס הציוני הראשון היה אולי ההפקה הגדולה ביותר של המאה ה-19, והוא שימש מפה ומצפן להקמת מדינת היהודים. מי שהפיק וביים אותו בקפדנות ובכישרון תיאטרלי, תוך עמידה על כל פרט עד האחרון שבהם, היה הרצל.

ארבעה ימים לפני היום שנועד לפתיחת הקונגרס, ב-29 באוגוסט, הגיע הרצל לבזל. חום כבד של קיץ שרר בעיר. הרצל השתקע במלון Trois Rois (שלוש המלכים). מתחת לחלונותיו זרמו מימיו האפרורי ריים של הריין. מיד נחפו לבדוק את המשרדים שהעמידה העירייה לרשות הנהלת הקונגרס. כאן הוזמן לו זעזוע ראשון. המשרדים מוקמו בחנותו של חייט שזה עתה התרוקנה מבעליה. על מנת להקדים ולסיים תום פיהם של מלעייזים, הורה הרצל לכסות בפיסת בד את השלט של החייט שעוד ניצב במקומו. הוא ידע כי בכינוס ראשון כזה של עם מנוודה, כל פרט חשוב; קו גבול דק מאוד מפריד בין המופלא למגוחך.

אחר כך יצא לראות את אולם הקונגרס. שם זומן לו הוצעו השני. הפרקליט והעסקן הציוני ד"ר דוד פרישטיין מציריך, שגר לתומו מרתף בירה זול עם בימת קברט זעירה שהתאימה לבידור קל של בית קפה. הרצל ביטל מיד את העסקה והעביר את הקונגרס לאולם הקינו הקינו העירוני, שהלמו יותר את הדיונים הרציניים שהועיד הרצל לקונגרס שלו. מעל פתח הכניסה תלו דגל כחול-לבן, על פי הרעיון של דוד וולפסון. בעת החיפוש אחר הדגל המתאים, הבזיק במוחו של וולפסון רעיון: "הרי יש לנו דגל! הוא כחול-לבן, כמו הטלית. נפרוש את טליתנו לעיני כל העולם!". וולפסון הזמין דגל כחול-לבן מעוטר במגן דוד. "כך נולד הדגל הלאומי שלנו", סיפר וולפסון בזיכרונותיו, "ואיש לא שאל כיצד נולד הדגל".

הצירים, משתתפי הקונגרס, באו מכל חלקי אירופה, מארץ ישראל, מצפון אפריקה ומאמריקה. רובם היו צעירים ממזרח אירופה. לא מעטים עלו לרכבות כשבידם צידה לדרך שנתנו להם אימותיהם החדות. "עורך"

מוטי סנדק הוא עורך כתב העת "במה", שגיליון הנוכחי עוסק בהרצל כבמאי ומחזאי. המאמר לקוח מתוך "דבר עורך"

13.92x28.68	2/2	עמוד 17	שבת -	מקור ראשון	07/2022	82488977-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790						

הגיב בתשובות גוברות, רקיעות רגליים על רצפת העץ, נפנוף מטפחות וקריאות הידר. היו שהתקריבו לנשק את ידו, אחרים בכו וחיבקו איש את רעהו בשמחה. הרצל הגיע אל מקומו במרכז הבמה, אך לא יכול היה להתחיל בנאומו. כל אימת שפתח את פיו התחדשה וגברה סערת התשובות, שנמשכו כחמש עשרה דקות. הסופר העברי בן־עמי קרא בקול גדול: "יחי המלך!"

הרצל הודקף מלוא קומתו ההרורה, עמד על הבימה ולא השיב על התשובות. "בכוונה נמנעתי מלקרוא קריה כדי לא להשרות תמונה של הצגה זולה", כתב בהמשך. קריאתו של בן־עמי "יחי המלך", שרבים חזרו עליה, הדהדה באולם. הרצל החווה בידו תנועה קלה של קוצר רוח. בתוך הסערה הכללית הוא נשאר שליו. הוא היה חיזור כסיר, תווי פניו נראו כרקועים על שעווה, עיניו זהרו. הרצל הטח את ראשו לאחור ופתח פיו לדבר. השאגה נמשכה; הרצל סגר את פיו ושילב זרועותיו על חזהו. השחקן והאישי התמוגג והיו לאחד, המופת חפף את האדם וברגע עילאי זה שיחק הרצל את תפקיד חייו, את הרצל.

"מטרת הקונגרס לעצב טיפוס של יהודי חדש", אמר הרצל, "יהודי שידע לגאול את עצמו. אומה חייבת לעזור לעצמה, אחרים לא יעזרו לה". כשסיים הרצל את דבריו נפלה שתיקה ואחריה פרצה שוב סערת תשובות.

עם תום הקונגרס רשם הרצל ביומנו: "בבול ייסדתי את מדינת היהודים. לו אמרתי זאת היום בפומבי, הייתה התשובה צחוק מכל עבר. אולי בעוד חמש שנים, לכל היותר בעוד חמישים שנה, יכירו בה הכול". ואכן, לאחר יובל שנים הנבואה הזו התגשמה ומדינת היהודים קמה.

לא רק אגדה

תשע שנים בלבד נמשכה פעילותו הציונית הצעירה בורית של הרצל – מאז הפגישה עם הברון הירש ופרסום "מדינת היהודים" ביוני 1895, ועד מותו ביולי 1904. ב־1901 כתב ביומנו: "כשביום מן הימים מדינת היהודים תהיה קיימת, הכול ייראה קטן ומובן מאליו. היסטוריון הגון יותר ממני אולי יגיע למסקנה שבכל זאת היה בכך משהו, שעיתונאי יהודי חסר אמצעים מווינה הפך סמרטוט לדגל ואספסוף לעם המתלכד בקומה זקופה סביב דגל זה".

ואומנם, הרצל היה איש תיאטרון בעל דמיון, מעוף, העזה ויצירתיות, אשר הצליח להדביק בכוח אישיותו והכריזמה שלו מאות מקבלי החלטות מרחבי אירופה ולרתום אותם להפקת הקונגרס הציוני הראשון בבול. כמחזאי הוא לא פסק ליצור ולהציע את מחזותיו למנהלי תיאטרון ברחבי אירופה, תוך כדי כתיבת התסריט ל"מדינת היהודים".

ברל כצנלסון כתב בשנת 1934: "הדור אשר חי את הרצל, אשר ידע את קסמו החי, אשר ידע את האבל הגדול עם מותו ועוד שנים רבות לאחר מותו, הדור הזה נושא בליבו את דמותו ויוגם מזיוו, אך יש לחשוש שהדורות הבאים לא ידעו את הרצל בלתי אם כשם, סיסמה, דגל או אגדה נאה". ברל הזהיר אותנו מסכנת השכחה, ויום את חג כ' בתמוז, מועד פטירתו של הרצל, כיום זיכרון. עם השנים המועד נשכח, ואיתו גם משמעות הזיכרון הקולקטיבי של הרצל כסמל חי לחלווציות ולבניית חברת מופת ברוח החזון שהותיר אחריו בספרו "אלטנוילנד", ביומניו ובסיפוריו, במחזותיו ובכתביו.

עם השנים נותר הרצל כאייקון של זקן וכסמל. "חוזה המדינה". האישי שעמד על המרפסת של מלון שלושת המלכים בבול וזלם שיום אחד תהיה מדינה ליהודים, נשאר אגדה. עתה ניתנה לנו ההזדמנות לשוב ולהעלות את זכרו, ולהצמיד לביטוי "חוזה המדינה" את התואר מחזאי ובמאי. ●

צוחו של הרצל, הם הורשו לגלם בני חורין במלודרמה היסטורית של אומה. אי אפשר היה להתעלם מן הרר שם התיאטרלי העילאי ששרר במקום. הרצל ניסח זאת כך: "מנהיג חייב לחבוש את הכובע ולצעוד בראש, ואז ילכו אחריו כולם בהתפעלות ומסירות. האם הם מעריצים את שכלו? מעריצים את הכובע ואת העוז שנדרש כדי לחבוש אותו".

הרצל היה מודע מאוד לחשיבותן של התלבושות. על ההזמנות־כרטיסים שנשלחו דאג הרצל לציין: "חליפה רשמית שחורה ועניבת פפר לבנה הם חובה בשיבת הפתיחה החגיגית". החלה התרוצצות בחנויות להשכרת בגדים. הייתה זו תקנה שקשה לעמוד בה. מקס נורדאו ניסה להתמרד; צילינדרים ופראים קימו היו מאותם "שקרים מוסכמים" של הציוויליזציה המודרנית שהוא אסר מלחמה עליהם. בהתאם לה שקפתו הופיע נורדאו בחליפה רגילה. "אינני מוכן ללבוש פראק, ודאי לא בעשר בבוקר", אמר. הרצל משך אותו הצידה. "יום התכנסות הקונגרס הציוני הראשון אינו יום רגיל", הסביר לנורדאו. "כל פרט חשוב, הבריות צריכים להתרגל לראות את הקונגרס רס כחזיון הנעלה והחגיגי ביותר בחייהם". נורדאו קיבל עליו את הדין. כעבור רבע שעה הוא חזר לבוש פראק, "תודה, ידידי. תודה מעומק הלב", חיבק הרצל את נורדאו בחמימות.

בחירת התלבושות הייתה תחבולה של מפיק פרייטי מופכת. הרצל חישב עניין זה בקפידה חודשים לפני הקונגרס, כדי לשוות לדימויים רוח של חגיגות ממלכתיות. לבוש רשמי "יוצר במהרה נעימת דיבור מתונה, שאולי לא הייתה להם בבגדי קיץ בהירים או בבגדי מסע", כתב. הקונגרס סימל בעיני הרצל "ראשית חירותו של עם מנודה". יותר משרצה לעשות רושם על העולם החיצון, רצה הרצל לחזק בליבם של הצירים את חשיבותם העצמית בעולות על במת ההיסטוריה.

"יחי המלך"

הקונגרס נפתח רשמית ביום ראשון, 29 באוגוסט, בשעה עשר בבוקר. הציפיות הרקיעו שחקים. באולם נכחו 208 צירים מ־16 ארצות. "נויה פרייה פרסה", העיתון שבו עבד הרצל, החריס את הקונגרס, אך הוא הצליח לקבץ 26 כתבים של עיתונים אירופיים חשודים. לא היה די מקום ביציעים למאות הצופים, כולל שווייצרים מן השורה שהסתקרו לראות "קונגרס של יהודים". צופים שלא מצאו מקום ביציע הושבו באולם הדיונים, בכיסאות נוספים שהוצבו מאחורי כיסאות הצירים.

הבימה הייתה עטופה בירוק כהה, ובאגפיה שולחנות לעיתונאים ולקצרים. אף שהרצל תכנן ועיצב הכול בעצמו, הוא היה נרעש לרגע כשנכנס בפעם הראשונה לאולם. "מיהרתי ויצאתי שוב החוצה כדי שלא אתפס לרגשות, סחרחורת קלה אחזה בי", כתב ביומנו.

את הדיונים פתח זקן הצירים, ד"ר קארן ליפא מרומניה, מוותיקי תנועת חובבי ציון. ד"ר ליפא האריך בדבריו מעבר למוסכם ונאם שלושים דקות במקום עשר שהקצה לו הרצל. הוא התעלם מפניות עצבניות וחוזרות של הרצל לסיים, שכללו איום להפסיקו באמצע דבריו. אבל כשהקשיש הנכבד פצח בקול רועד, בברכה "ברוך אתה ה' אֱלֹהֵינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", עבר רעד של התרגשות באולם המלא והגדוש, והיו שפרצו בכי. כשמסר את פטיש היושב־ראש להרצל וקרא "הדבר היחיד שאנו זקוקים לו הוא מולדת", קם הקהל על רגליו ופרץ במחאות כפיים סוערות. בצעדים מדודים קרב הרצל אל הבימה. שליו ודיקוף וחזותו מלכותית מתמיד, עמד בזקנו השחור ובימבט חודר הנשקף מעיניו הקטיפה שלו. הקהל הנרעש